

Motion till riksdagen 2005/06:So705

av Rosita Runegrund m.fl. (kd)

Anhörigvården

Motionen delad mellan flera utskott

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om behovet av forskning kring anhörigvården.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om behovet av hälsoekonomiska studier och forskning kring anhörigvårdarens hälsotillstånd.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om ett nationellt resurscenter för anhörigstöd.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om att Socialstyrelsen bör få i uppdrag att fastställa riktlinjer för hur stödet till de anhöriga skall utformas.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om att kunskap om anhörigvårdarens situation bör bli en viktig del i alla utbildningar inom vården och den sociala sektorn.
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om anhöriganställning.
7. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om rätten till tjänstledighet för vård av anhöriga.¹
8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om redovisning av förslag till alternativa lagregleringar i avsikt att ytterligare stödja anhörigvårdare.

¹Yrkande 7 hänvisat till AU.

Fel! Okänt namn på

2 Inledning

”Jag känner att min situation är ohållbar. Om jag inte får något annat boende snarast får samhället ta hand om mig också. Jag får inte sova, måste passa honom för han är uppe många gånger per natt. Han hittar inte till toaletten eller därifrån. Han kan äta själv men inget annat. Ibland känner han inte igen mig. Han är aggressiv av och till.”

Citatet är hämtat från en av Demensförbundets anhörigenkäter. I enkäten beskriver personer som vårdar anhöriga sin livssituation. Anhörigvården utgör basen i vård- och omsorgsarbetet. För många är tillgången till en anhörig i själva verket en förutsättning för att man ska kunna vårdas i hemmet. Utvecklingen inom vården och omsorgen har medfört att anhöriga fått ta ett ökat ansvar för de äldres vård och omsorg. Men det går inte att lägga omsorgsansvar på de anhöriga utan att ge dem tillräckligt med stöd och resurser.

I det tysta görs vårdinsatser som, om de inte utfördes, skulle få hela Vård-Sverige att kollapsa. År ut och år in, dygnet runt. Oftast utan någon avlösning. I stället är det staten, landstingen och kommunerna som får avlastning. I förlängningen riskerar den här utvecklingen att leda till ett ifrågasättande av den solidariska finansieringen av vård och omsorg.

En viktigt politisk uppgift är att uppmärksamma och erkänna familjens och de närståendes roll och funktion i vården av äldre, sjuka eller funktionshindrade. Stödet till anhöriga som vårdar ingår som en viktig del i Kristdemokraternas familje-, hälso- och sjukvårdspolitik.

3 Att vårda en anhörig

Anhörigvården utgör basen i vård- och omsorgsarbetet. Dessa insatser kan inte mätas eller värderas i precisa tal, men viss forskning pekar på att uppemot två tredjedelar av all omvårdnad sköts av närstående som maka/make, barn, släkting eller vän. Detta gäller också till betydande del rena sjukvårdsinsatser.

Trots uppmärksamhet och ett ökat stöd från kommuner och frivilligorganisationer har inte anhörigvårdarens vardag förändrats mycket. Anhörigvårdare har en fysiskt tung arbetsbörda och har sällan någon egen fritid. De får för litet stöd av den professionella vården. Ändå ser många fördelar med sin uppgift: den är meningsfull och ger en kvalitativt bättre vård som tillgodoser den sjukas behov av värdighet och integritet. Unga anhöriga som vårdar exempelvis demenssjuka föräldrar i yrkesverksam ålder uttrycker dock ofta en känsla av isolering och utanförskap.

Den självklara utgångspunkten borde vara att se och erkänna familjens och de närståendes roll och funktion i vården av äldre, sjuka eller funktionshindrade. Arbetet måste ta sin utgångspunkt i att anhörigvårdare har rätt till praktisk och ekonomisk hjälp, information och handledning för att frivilligt kunna ta sig an uppgifter som annars skulle utföras av vårdpersonal med flera års utbildning. Uppgiften som anhörigvårdare får inte vara påtvingad. Anhörig-

rollen måste uppvärderas, erkännas och ges stöd för att möta framtidens behov.

4 Anhöriga får ta ett allt större ansvar

Anhöriga har fått ta ett ökat ansvar för de äldres vård och omsorg. Det bekräftas bland annat i en rapport från Socialstyrelsen (2003). Undersökningen utredde förekomsten av ekonomisk prövning vid biståndshandläggningen inom omsorgen om äldre och funktionshindrade.

Det förekommer i dag en omfattande ”anhörigprövning” vid biståndshandläggning av hemtjänstinsatser. Som ett villkor för att erhålla hjälp prövas i många kommuner om inte insatsen kan tillhandahållas av make/maka eller samboende eller av någon annan anhörig utanför hemmet. Resultaten visar att det förekommer en systematisk prövning av anhörigas ansvarstagande för vård och omsorg.

Socialstyrelsen har varnat för att om anhörigas benägenhet att vårda skulle avta skulle välfärdssystemet på äldreomsorgens område rämna. Det kan noteras att utvecklingen mot ett allt större ansvarstagande för anhöriga också har bekräftats i flera av Socialstyrelsens tidigare rapporter.

5 Förvalta stimulansbidragens positiva effekter

Riksdagen beslutade 1998 om statliga stimulansbidrag till kommunerna – Anhörig 300. De tillkom med anledning av den nationella handlingsplanen för äldrepolitiken och betalades ut under tre år. De anvisade medlen var avsedda att påskynda utvecklingen av olika stödformer för anhörigvårdare. Inriktningen på arbetet var att åstadkomma en varaktig kvalitetshöjning i det stöd som kommunerna erbjuder anhöriga och närstående.

I Socialstyrelsens slutrapport om den nationella handlingsplanen för äldrepolitiken konstateras att antalet äldre personer som får mer omfattande insatser i form av hemtjänst och hemsjukvård har ökat under senare år samtidigt som ett stort antal äldre med mer begränsade hjälpbehov har ställts helt utanför den offentliga omsorgen.

Kommunerna har blivit alltmer restriktiva med att bevilja insatser av servicekaraktär, såsom skötsel av hem och inköp. Även de sociala inslagen i kommunernas äldreomsorg har minskat i omfattning.

Inom ramen för handlingsplanen administrerade Socialstyrelsen de särskilda stimulansbidragen för anhörigvården. Det samlade omdömet är att dessa stödinsatser varit mycket lyckade. Erfarenheten visar dock att tillfälliga statsbidrag ökar engagemanget i kommunerna men att detta tyvärr ofta dör ut i och med att statsbidraget upphör.

Fel! Okänt namn på

Socialstyrelsen påpekar i sin slutrapport att det vore rimligt att bygga upp en handlingsberedskap och därtill stödjande strukturer med vars hjälp resultaten av arbetet med stimulansbidragen skulle kunna förvaltas och utvecklas. Kristdemokraterna instämmer i denna slutsats.

Efter ”Anhörig 300”-projektet finns nu någon form av stöd till anhöriga i alla kommuner, men det är på många håll fortfarande dåligt utvecklat. Samverkan med frivilligorganisationerna var ett av villkoren för att stimulansbidragen skulle utbetalas. De kommuner som kommit längst i utvecklingen är de som tog initiativ till att bygga upp ett anhörigstöd redan före 1999 och utvecklade detta under Anhörig 300-projektet.

Antalet stödformer har ökat, men detta innebär inte nödvändigtvis att fler individer har erhållit hjälp från kommunerna. Enligt Socialstyrelsen har det troligtvis inte skett någon avsevärd förändring av nivån på stödet som erbjuds anhöriga, men det finns en ökad medvetenhet och en ökning har också skett när det gäller kommunernas planerings- och utvecklingsarbete för att förbättra anhörigstödet. Detta är positivt.

Det behövs hälsoekonomiska studier och forskning om vad hälsokontroller, hälsovård och andra stödåtgärder innebär för hälsotillståndet hos anhörigvårdare och för tryggheten i rollen. Det i sin tur skapar förutsättningar för att, om man så vill, fortsätta vårda sin anhörige hemma. Knappt 30 % av kommunerna har, enligt Socialstyrelsens slutrapport Äldreuppdraget, samarbete med högskola eller FoU-enhet när det gäller utveckling av anhörigstödet. Denna brist på forskning om de äldres vård och omsorg står i märklig kontrast till den omfattning och betydelse som insatserna från de anhöriga har.

Kristdemokraterna anser att forskningen inom detta område behöver utökas. I dag är kunskapen ganska begränsad om förhållandena vad gäller närståendes engagemang, konsekvenser för den äldre, samspelet med den offentliga sektorns vård och omsorg, stöd till den som vårdar etc. Exempel på forskningssatsningar kan vara att analysera sambandet mellan den offentliga vården och anhörigomsorgen. Vidare vore det önskvärt med en nationell studie om omfattningen av anhörigvård i Sverige.

Någon förlängning av projektet ”Anhörig 300” har regeringen hittills inte velat gå med på, trots att man konstaterar att de satsningar som gjorts varit mycket framgångsrika.

I årets budgetproposition har dock regeringen lyssnat på kritiken och avsätter 100 miljoner per år för att förvalta stimulansbidragens effekter. Kristdemokraterna välkomnar denna satsning, som i mångt och mycket liknar det vi föreslagit under flera år.

Det behöver bedrivas ett mer systematiskt uppföljningsarbete inom anhörigvården. Avsaknaden av system för verksamhetsuppföljning är ett stort bekymmer.

Det är fortfarande oklart i vilken utsträckning anhörigstödet verkligen når de som är i behov av stöd. Kvaliteten i de stödinsatser som erbjuds de anhöriga behöver också utvecklas. Det krävs en fortsatt kvalitetsutveckling på området för att säkra den långsiktiga uppbyggnaden av stöd till anhöriga i vård och omsorg.

6 Ett nationellt resurscenter för anhörigstöd

Det arbete som kom i gång med hjälp av Anhörig 300-projektet kan försvinna i de prioriteringar som kommunerna alltid tvingas till. Många av de kommuner som fick del av stimulansbidragen hade precis kommit i gång med verksamheten när den upphävdes. Exempelvis är en stor del av anhörigkonsulenterna endast projektanställda.

Kristdemokraterna anser att det behövs ett nationellt resurscenter för anhörigstöd. Det skulle kunna fungera som en kunskapsresurs för kommunernas arbete med anhörigvård. I vissa kommuner finns gott om goda exempel på idéer och arbetssätt som skulle kunna användas av fler kommuner. I ett resurscenter skulle kunskap, erfarenheter och riktlinjer kunna samlas så att alla kommuner kan dra nytta av det utvecklingsarbete som bedrivs. Regeringen bör återkomma med förslag om inrättandet av ett sådant resurscenter.

7 Bestäm riktlinjer för hur anhörigstödet ska utformas

I och med att nya bestämmelser i socialtjänstlagen infördes den 1 januari 1998 markeras socialnämndens ansvar för anhörigvård. Bestämmelsen är dock luddig och saknar föreskrifter om hur stödet till de anhöriga bör utformas. De handlingsplaner som beslutats och följs upp i kommunerna är ett steg i rätt riktning men kan inte ersätta klara föreskrifter i socialtjänstlagen.

Socialstyrelsen bör, enligt Kristdemokraterna, få i uppdrag att fastställa riktlinjer för hur stödet till de anhöriga ska utformas. Dessa skulle kunna innehålla följande moment:

- Uppsökande verksamhet ska bedrivas.
- Vårdtyngdsmätningar som tar hänsyn till både vårdtagarens och vårdgivarens psykiska och fysiska hälsa ska utföras. Utifrån mätningarna ska omfattningen av avlösningen och andra insatser läggas fast.
- Verksamheten ska utvärderas regelbundet så att anhöriguppgiften vid behov kan omprövas. På detta sätt kan anhörigvårdarna känna delaktighet genom att deras situation lyfts fram på ett mer aktivt sätt. Det skulle alla inblandade parter vinna på.
- Det finns anledning att se över hur modern teknik kan utnyttjas inom anhörigvården. Målsättningen bör vara att utveckla former för dagligt stöd och utbildning genom IT-lösningar.

8 Anställning och rätt till tjänstledighet

Fördelningen av ansvaret för vården mellan det offentliga och familjen är en av de stora framtidsfrågorna. Nästa generation äldre kommer inte att finna sig

Fel! Okänt namn på

i en enskild tjänstemans godtycke utan att ställa krav på delaktighet. Anhörigrollen måste uppvärderas och erkännas om vi ska kunna möta framtidens behov. Kunskapen om anhörigvårdares situation måste bli en viktig del i alla utbildningar inom vården och den sociala sektorn.

Frågan om de anhöriga enbart ska få olika typer av stöd eller om det ska bli aktuellt att yngre anhöriga ska kunna anställas och omfattas av trygghetsförsäkringar och pensionsavtal måste också lyftas fram. När det gäller anställning av anhöriga måste vårdtagarens önskemål så långt som möjligt tillgodoseas.

Det råder i dag stora skillnader mellan kommunerna när det gäller yngre anhörigas möjlighet till anställning för vård av närstående. De anhörigvårdare som fått anställning har alltid timanställning med lägsta ersättning. Trygghetsförsäkringar och pensionsavtal gäller inte för denna grupp. På grund av detta försvåras möjligheten att kombinera ett arbete utanför hemmet med anhöriganställning. Följden kan bli att den anhörige tappar sitt sociala nätverk på grund av familjesituationen. Hur detta ska lösas behöver utredas närmare.

Kristdemokrater anser att man ska ha rätt till tjänstledighet på hel- eller deltid för vård av anhörig. Det skulle underlätta för många anhöriga och fungera som ett erkännande av insatsen. Tjänstledigheten bör endast ges under kortare perioder, exempelvis tre månader i taget, eftersom man inte i förväg kan veta hur stort vårdbehovet kommer att vara. På sikt borde man kunna diskutera möjligheten att minska sin arbetstid för att vårda en anhörig under längre tid.

Tryggheten för anhörigvårdarna behöver ökas och någon form av garanti bör tillhandahållas om anhörigvårdaren inte skulle orka – något som oroar många. Så kallade trygghetsplatser kan användas av en person som vårdas av en anhörig för kortare perioder. Tillgång till denna typ av vårdform måste finnas dygnet runt varför vägen dit via biståndsbedömning utgör ett hinder. Kristdemokraterna anser att principerna för kommunernas korttidsboende, som av tradition ansetts ingå i begreppet särskilda boendeformer, behöver ses över. Stöd- eller trygghetsplatser inom ramen för korttidsboende fyller en viktig funktion för människor som vårdas i hemmet när patientens tillstånd eller anhörigas situation sviktar. Det bör vara möjligt att vid behov och med kort varsel få utnyttja ett korttidsboende, utan föregående biståndsbedömning.

9 Statsbidrag till anhörigorganisationer

För att frivilligorganisationer och anhörigföreningar tillsammans med kommunerna ska kunna ge anhörigvårdarna utbildning och stöd behöver de ekonomiska resurser. Ett nytt statsbidrag bör därför inrättas, som skiljer sig till inriktning och karaktär från nuvarande bidrag till handikapporganisationer. Det ska syfta till att stödja utvecklingen av anhörigorganisationer. Regeringen bör återkomma med förslag angående detta.

10 Ändra socialtjänstlagen

Kristdemokraterna har länge drivit kravet – i enlighet med Socialtjänstutredningen SOU 1999:97 – att texten i socialtjänstlagen ska skärpas.

Den nuvarande bestämmelsen i 5 § SoL säger att socialnämnden bör genom stöd och avlösning underlätta för dem som vårdar närstående. Denna bestämmelse behöver skärpas. Anhörigstödet är så viktigt att det bör bli en särskilt reglerad skyldighet för socialtjänsten att ge ett sådant stöd. Kristdemokraterna vill byta ut ordet bör mot ordet skall i 5 § SoL.

Ett ställningstagande i riksdagen från 2002 mynnade ut i ett tillkännagivande till regeringen att en analys av de ekonomiska konsekvenserna av en sådan lagändring skulle göras. Regeringen skulle också redovisa förslag till alternativa lagregleringar i avsikt att ytterligare stödja anhöriga. Riksdagens beställning är inte utförd. Enligt uppgifter i medierna har dock en sådan beräkning gjorts av Socialdepartementet. Kristdemokraterna förväntar sig att regeringen snart återkommer till riksdagen med utförd beställning. Detta bör ges regeringen till känna.

Stockholm den 4 oktober 2005

Rosita Runegrund (kd)

Inger Davidson (kd)

Ulrik Lindgren (kd)

Kenneth Lantz (kd)

Gunilla Tjernberg (kd)

Olle Sandahl (kd)

Chatrine Pålsson (kd)

Sven Brus (kd)

Torsten Lindström (kd)

Dan Kihlström (kd)